

необхідний для реалізації цих завдань інструментарій.

В подальшому концепція превентивної дипломатії була доповнена Генеральним секретарем ООН Кофі Аннаном (1997-2006 рр.), який зазначив необхідність застосування превентивної дипломатії з метою подолання економічної, та соціальної нестабільності в різних державах та для ліквідації політичних конфліктів в латентній фазі, додав до елементів превентивної дипломатії ядерне роззброєння, гуманітарну допомогу [2].

Виходячи із вищесказаного, термін превентивна дипломатія має дещо інше навантаження ніж поняття дипломатія. Якщо дипломатія включає перемовини, підготовку та підписання міжнародних договорів, участь в міжнародних організаціях, то превентивна дипломатія охоплює як ці, так і інші напрями, а саме – заходи із зміцнення взаємної довіри міжнародних акторів, попередження, засноване на зборі інформації та встановленні фактів, превентивне розгортання, створення демілітаризованих зон, зв'язок з миротворчістю.

1. В. Boutros-Ghali. An Agenda for Peace. Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping. Report of the Secretary-General Pursuant to the Statement Adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992 (A/47/277 - S/24111 17). - URL: <http://www.cfr.org/peacekeeping/report-un-secretary-general-agenda-peace/p23439> (дата звернення - 25.02.2021 р.).

2. Кухалейшвілі Г.М. Роль ООН в розробці превентивної дипломатії. - URL: http://dipcomrus.info.at.ua/news/rol_oon_v_rozrobci_preventivnoji_diplomatiji/2011-02-15-101 (дата звернення - 25.02.2021 р.).

3. Наскільки ефективна превентивна дипломатія ООН. - URL: <http://www.svoboda.org/content/transcript/2128365.html> (дата звернення - 25.02.2021 р.).

Наталія Комих,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат соціологічних наук, доцент

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

В сучасних умовах глобалізації світу та екологічних викликів існуванню людства, за-безпечення ефективної екологічної безпеки є ключовою проблемою для України. Особливо в умовах пандемії Covid-19. Екологічна безпека є важливою складовою системи національної безпеки держави. Одна із сутнісних характеристик сучасної соціальної реальності – трансформація звичних повсякденних життєвих умов у ризикогенні. Ризики та екологічні загрози з'являються навіть в тих просторах соціальної взаємодії, в яких соціальні суб'єкти відчували себе в безпеці. У зв'язку з цим є актуальною рефлексія сучасних соціальних процесів, а саме екологізації в контексті безпеки.

Згідно з класичним визначенням, безпека – це захист життєво важливих потреб та інтересів індивіда, суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз. Відповідно, екологічна безпека – це такий стан навколишнього середовища при якому забезпечується запобігання погіршення екологічної ситуації та виникнення небезпеки для здоров'я людей.

На сучасному етапі відбувається процес інституалізації екологічної безпеки. Складася ситуація, за якої прийнятий та існує цілий корпус законів, які забезпечують та регламентують основні засади державної політики екологічної безпеки, але в суспільстві тільки відбувається усвідомлення екологічних цінностей, можливостей реалізації права людини на екологічну безпеку, розповсюдження екологічних практик.

В соціологічній науці питання екологічної безпеки набуває актуальності в контексті процесів інституалізації та пошуків методологічних засад комплексного дослідження. Адже, поліпарадигмальність та галузева структурація соціологічного знання дозволяють обґрунтувати теоретичні пояснення та надати емпіричний зріз стану забезпечення екологічної безпеки в суспільстві.

Комплексний підхід до дослідження національної безпеки, а екологічної безпеки як

важливої її складової, поряд з економічною, політичною, соціальною, воєнною, технологічною, інформаційною, запропонувала Гансова Е.А. Цікавим та операціонально можливим, на наш погляд є визначення екологічної безпеки, яке наводить Гансова Е.А.: «Екологічна безпека – стан норм і відповідних їм інститутів безпеки, які гарантують захист середовища проживання людини, груп і суспільства. Джерела загроз і небезпек: технологічно небезпечні виробництва та засоби збройної боротьби (особливо масового ураження)» [1, с.22]. Запропоноване вченою визначення екологічної безпеки, відображає її інституційні характеристики та дозволяє здійснювати подальший аналіз даного явища.

Сучасна соціологічна наука має арсенал ґрунтовних теоретико-методологічних матриць в рамках яких набувають тлумачення проблеми інституалізації. В рамках зазначеного наукового пошуку, ми будемо спиратися на ідеї штомпівської перспективи інституційного аналізу та концепцію Р.Скотта. Польській соціолог П. Штомпка пропонує розуміти процес інституалізації як різновид морфогенезу, який відбувається в чотири етапи: експансія структури взаємодії, формування структури інтересів, кристалізація структури ідей, інституалізація нормативної структури [4, с.438]. Вчений наголошує на ціннісно-нормативному аспекті в процесі формування та упорядкування інституційних зв'язків. Саме цінності, норми та соціальні ролі є визначальними для повноцінного функціонування соціального інституту. Формування санкцій та норм соціального контролю є не менш важливою складовою процесу інституалізації. Саме вони надають можливість орієнтуватися індивіду у виборі соціальних практик та їх схваленням або навпаки – засудженням референтними групами та суспільством в цілому.

Ідеї Річарда Скотта стосовно утворення та функціонування інституційних зв'язків є ґрунтовними та представляють евристичний інтерес в рамках нашого наукового пошуку. Вчений висуває ідею трьох систем, які і складають основу соціального інституту, а саме: регулятивну, нормативну, та культурно-когнітивну. Кожна система, сконцентрована та ніби відповідає за певні процеси у формуванні та функціонуванні інституційних зв'язків. А отже, системи не мають пріоритетності, а формуються паралельно. Регулятивна система пов'язана із санкціями, як механізмом, що керує поведінкою, повсякденними практиками індивідів. Важливо, що санкції мають як позитивний характер та і негативний (нагорода та покарання). Суб'єктами створення, закріплення, легітимізації, реалізації санкцій є: індивіди (в процесі повсякденної взаємодії), соціальні групи, та держава (державна політика). Тому, аналіз процесу інституалізації будь-якого інституційного утворення не можливий без детальної характеристики політики держави. Цінності та норми складають основу другої системи – нормативної, так як є базою соціального порядку. Одна з головних функцій цієї системи – стабілізувати соціальні відносини. Саме цінності, ціннісні установки є основою для цілісного упорядкування інституційних зв'язків, набуття їх значення та усвідомлення суспільством. І, третя, не менш вагома система – культурно-когнітивна. Ця система базується на уніфікації певних значень, які формуються на основі системи культурних символів за якими індивід реагує на події соціальної реальності та створює цю реальність, як простір спільних значень. Важливими є не тільки соціальні події, а інтерпретація їх індивідами та узвичаєння. Так соціальне знання вмонтовується в культурно-когнітивну систему суспільства та індивіди діють за вже знайомими сценаріями програвання соціальних ролей [5].

Отже, в рамках зазначених теоретичних перспектив ми можемо виокремити структури та ознаки, які характеризують ключові механізми функціонування інституту екологічної безпеки:

- ✓ задоволення базових потреб людини – фізіологічних, екзистенціальних (потреба у безпеці, самозбереженні, стабільності існування), соціальних;
- ✓ вироблення як спільних, так і відмінних екологічних цінностей та норм, охорона навколишнього середовища;
- ✓ формування, набуття сталості та відтворення екологічних практик поколіннями людей;
- ✓ встановлення норм соціального контролю, санкцій;
- ✓ формування мережі правоохоронних структур для здійснення екологічного контролю (екологічна поліція, екологічна інспекція, структура МЧС);
- ✓ формування мережі громадських структур для здійснення соціального контролю (громадські організації);
- ✓ функціонування системи управління процесами екологічного захисту;
- ✓ здійснення політики екологічної безпеки, як складова національної безпеки;
- ✓ формування мережі матеріально-технічної бази тощо.

Розпочнемо характеристику процесу інституалізації екологічної безпеки в умовах

українського суспільства з аналізу ціннісно нормативної структури. 88,5% українців вважають, що екологічні проблеми є дуже важливими та досить важливими, за результатами опитування проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова на замовлення МБО «Екологія-Право-Людина» з 31 липня по 5 серпня 2020 року в усіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Опитано 2017 респондентів віком від 18 років методом інтерв'ю «обличчям до обличчя» за місцем проживання респондентів за вибіркою, що репрезентує доросле населення. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3% [3]. Однак, незважаючи на цей факт, усвідомлення проблеми не спонукає українців до дій. Так екологічну свідомість українців вважають контраверсійною, аналітики дослідницької компанії «Kantar» (Опитування репрезентує міське населення України, яке користується Інтернетом, у віці 18-55 років за статтю, віком, типом населеного пункту, регіоном (проникнення інтернету в цій групі – 84%). Обсяг вибірки 1000 респондентів.) Українці демонструють егоцентричні цінності тільки декларативно, публічно, а в реальності повсякденні екологічні практики не є розповсюдженими. Громадяни мало роблять для захисту довкілля та продовжують шкодити навколишньому середовищу [2].

Цікавою є думка громадян стосовно нормативного регулювання відповідальності за забруднення довкілля. 47% опитаних вважають, що відповідальність існує в законодавчих нормах, але на практиці не діє. А також 41,3% наполягають на тому, що норми відповідальності за школу навколишньому середовищу повинні бути суворішими [3].

Зондажний аналіз ціннісної складової процесу інституалізації екологічної безпеки показав, що є чітке усвідомлення суспільством екологічних проблем та ризиків, а от перехід до конкретних дій поки що не набув масового характеру. А отже, потреба в екологічній безпеці на ціннісно-нормативному рівні не реалізується в повсякденних практиках, але на рівні законодавчому визнається як достатня.

Подальший аналіз процесу інституалізації екологічної безпеки як складової національної безпеки України, вбачаємо в напрямі характеристики всіх зазначених структурних ознак та механізмів (економічних, соціокультурних, політичних) їх формування в контексті української соціальної реальності. Особливо в умовах пандемії коронавірусу.

Аналіз процесів інституалізації форм соціальної взаємодії індивідів в сучасному суспільстві зосереджено на різних аспектах проблеми в залежності від сфери розгортання соціальних відносин, для задоволення певних соціальних проблем та реалізації соціальних інтересів. Що стосується інституалізації екологічної безпеки, то нам видається ключовим питанням в цьому процесі є формування ціннісно нормативної структури та важелів соціального контролю.

---

1. Гансова Е.А. Соціологічна методологія дослідження національної безпеки. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. Соціологія і політичні науки*. 2013. Т.18. Вип. 3(19). С. 22-28

2. Екологічна свідомість українців, 2019. URL: <https://tns-ua.com/news/ekologichna-svidomist-ukrayintsiv>.

3. Свідомість громадян і довкілля. URL: <http://epl.org.ua/human-posts/svidomist-gromadyan-i-dovkillya-4/>

4. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества: Пер. с польск. СМ. Червонной. — М.: Логос, 2005. — 664 с.

5. Scott, W. R. *Institutions and organizations*. – 2nd ed. - Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 1995. – 178 p. URL: <https://www.cairn-int.info/journal-management-2014-2-page-136.htm>.